

*Fábián György egyetemi docens,
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Politológiai Tanszék*

Az európai parlamenti választások¹

Az európai integráció elmúlt ötven évének kétségtelenül az Európai Parlament emancipálódási folyamata az egyik sikertörténete. Paradox viszont, hogy a parlamentbe történő választásokat egyáltalán nem lehet sikertörténetnek nevezni, sőt inkább ennek ellenkezője az igaz: az 1979-es első közvetlen választás eufóriája után jelentőségének, szerepének csökkenése következett be. 1979-ben az első közvetlen választás aktusának jelentősége, legitimációs hatása az Európai Közösség szempontjából nagyobb, mint azé az intézményé, amelybe választanak. Ez a helyzet fokozatosan megváltozik, az Európai Parlament szerepe nő, míg a választásé, mint legitimációs alapé egyre sorvad, mert a választói aktivitás minden egyes választással csökken. Az euroválasztás a népképviselési, az állampolgárok képviselését biztosító szerepet erősen hézagosan tudja csak betölteni, közhely hogy távol van az emberektől, az állampolgároktól, és ez kétségbe vonhatóvá teszi, hogy az Európai Parlament valóban az állampolgárokat reprezentáló intézmény, valódi „Voice of People”.

Az európai választás legmeghatározóbb jellemzője, hogy szupranacionális, nemzetközi intézmény, melybe különböző országok állampolgárai közvetlenül, de különböző választási rendszerekkel választanak. Ez joggal veti fel a kérdést a választás jellegéről, hogy valóban európai választásról van-e szó, vagy csak 27 nemzeti választásról egy európai intézménybe. Vannak vélemények, melyek ezért kétségbe vonják a választás európai jellegét, sőt egyesek a valódi választás jellegét is.

¹ A „Kárpát-medencei Fiatal Politológusok Konferenciája - 50 éves az Európai Unió - Többszintű kormányzás az Európai Unióban” című konferencián elhangzott előadás írott változata (Szeged, 2007. november 30. - december 1.)

Egy választás jellegét a választáson felmerülő alternatívák, választási lehetőségek, a szereplők és a választók magatartása alapján lehet meghatározni. Kétségtelen tény, hogy a hat eddigi választáson jórészt nem az integrációval kapcsolatos alternatívák jelennek meg, tehát a választóknak ezekben a kérdésekben alig van módjuk alternatívák között választani. Választani hazai szereplők, pártok között lehet, melyeknek Európa képük, elképzelésük is van, és ha ezek között eltérés is van, nem az határozza meg a választói preferenciákat. A transznacionális, európai elemek, szereplők alig vannak jelen, bár ez országspecifikus, és az egyes választásokat tekintve is vannak eltérések, különbségek, a kép korántsem egységes.

1. Az európai parlamenti választási rendszerek

Az első megoldandó kérdés az volt, hogy az Európai Parlamentbe, ebbe a különleges intézménybe történő különleges választás rendszere milyen legyen? Milyen választási szisztémával, hogyan történjen a választás? A fő probléma az volt, hogy egységes rendszerben vagy eltérő rendszerekkel történjen-e a voksolás. A Római Szerződés egységes (uniform) választási rendszert határozott meg a képviselők közvetlen megválasztására, és a parlamentre bízta ennek kidolgozását. A parlament azonnal hozzákezdett elképzelések kidolgozásához, elkészült a Dehousse tervezet, mellyel több menetben foglalkozott a parlament, de – elsősorban a francia magatartás miatt - egészen az 1974-es párizsi csúcsig a Tanács (a tagállamok) számára egy egységes választási szabályozás nem volt elfogadható. Ez a csúcsértekezlet a közvetlen választások bevezetéséről, és a parlamentet felkérték egy új tervezet elkészítésére. Ez volt a Patijn jelentés, amely kompromisszumként az első választást a tagállamok hazai rendszerével javasolta megtartani, és ezt követően alakították volna ki az egységes európai választási rendszert, legkésőbb 1980-ig. A parlament 1975 januárjában elfogadta a jelentést. A Tanács ennek alapján, néhány változtatással 1976. szeptember 20-án fogadta el az európai parlamenti képviselők közvetlen választásáról szóló határozatot, mely szabályozta az 1979-es első választást. 1979 után minden parlamenti ciklusnak foglalkoznia kellett az egységes választási eljárás kérdésével, így született meg a Seitlinger-, a Bocklet-, a de Gucht- és az Anastassopoulos jelentés. Ez utóbbi már az amszterdami szerződés aláírása után keletkezett, ami lényeges változást hajtott végre a római szerződés vonatkozó cikkelyén. Eszerint az európai választás rendszerének nem uniformizálnak kell lennie, hanem közös alapelveken (common principles) kell nyugodnia. Már ezen az új megközelítésen alapult az Anastassopoulos jelentés, melyet 1998 július 15-én fogadott el a parlament. Hosszas

egyeztetések és viták után a hozzájárulási eljárás keretében a Tanács 2002. június 25-én illetve szeptember 23-án hozta meg határozatát, módosítva az 1976-os dokumentumot, lényegében a parlamenti jelentésben megfogalmazott közös alapelvek szellemében.

Egységes választási rendszer hiányában a tagállamok alakították ki maguk számára a választási szabályokat. A sajátos helyzet, hogy egy szupranacionális intézménybe nemzeti keretek között kellett választani, felvetette a kérdést: a szisztémát ugyanolyan szempontok alapján hozzák létre, ugyanolyan legyen, mint a hazai. Mi lenne jobb, ha a két rendszer eltér egymástól, vagy ha ugyanolyan vagy hasonló. A kérdések eldöntése országonként, külön-külön történt, és eltérő válaszok születtek. Két szélsőséges megoldással találkozunk: az egyik a brit, ahol hosszú vita után több alternatíva felmerülése ellenére az egyéni kerületi, egymandátumos, relatív többségi rendszer, tehát a nemzeti választásokon alkalmazott szisztéma mellett döntöttek és csak 1999-től kezdve tartják az euroválasztásokat listás rendszerrel. A másik véglet a francia, ahol otthon kétfordulós többségi a rendszer otthon, Európában viszont kezdettől listás, arányos rendszerben választanak. (A választási részvételt nem befolyásolta a rendszer különbsége, a brit részvétel nagyon alacsony a két szisztéma azonossága mellett is, míg a francia részvétel magasabb, a rendszerek különbözősége ellenére.) További vitatott és eltérően eldöntött kérdések: országos vagy területi legyen-e a lista, legyen-e választási küszöb vagy nem, ha igen mennyi, milyen legyen a választási formula, a lista zárt, nyitott vagy flexibilis legyen, melyik napon legyen a választás.

2. A választás jellege

Alapvető konszenzus van abban, hogy az euroválasztások a second-order, tehát másodlagos választások közé tartoznak. Az elsődleges választásokkal szemben azok a voksolások tartoznak ide, melyeken nem a kormányzati hatalom a tét, tehát melyek nem a kormány-ellenzék, a politika bináris kódja mentén jelenik meg. Ebbe a körbe a regionális, helyi és európai, tehát a szubnacionális és szupranacionális választások tartoznak. Néhányan még a lokális választásoknál is jelentéktelenebbnek, harmadlagosnak tartják az európai választásokat. A választások second-order jellege azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy ezeknek a választásoknak nincs politikai szerepe, relevanciája. Ezek ugyanis beilleszkednek a politikai és választási folyamatokba. Hogy hogyan, abban nagy szerepe van az időtényezőnek, annak, hogy időben hol helyezkedik el a választási ciklusban. Ebből a szempontból az európai választások három csoportba sorolhatók: amikor 1-12 hónap telik el az előző választás óta (a

„mézeshetek”), amikor 13-36 hónap telik el (félidős választások), és amikor több mint 36 hónapot telik el, amikor már közeleg a következő hazai választás (késői választások). A három csoportot eltérő vonások jellemzik.. Ezen túlmenően még az is szerepet játszik, hogy a megelőző vagy a követő hazai választás van-e közelebb az európai választás időpontjához.

Az 1979-es választás utáni első értékelések máig meghatározták a mainstream irányvonalat az európai választások elemzésében: ezek a választások „second-order jellegű nemzeti választások”, nemzeti választások sorozatának összesítéséről van szó. Ezen belül persze vannak különbségek abban, hogy milyen politikai jelentőséget tulajdonítanak neki a hazai politikai folyamatban, vagy abban, hogy hogyan értékelik a nemzeti és európai témák, jelleg arányát. Az 1999-es és 2004-es választások után néhány szerző a „second-order” modell elavulásáról beszél. Az 1999-es választás után a másodlagos jelleggel szembeni alternatívaként a választás, a választói részvétel európai jellegének erősödése, a nemzeti politikai folyamatoknak való alárendelődés megszűnése, igazi európai választásként való megjelenés is megfogalmazódik (Frogner 2000; Studlar et al. 2003). A 2004-es választás után pedig a bővüléssel összekapcsolva kérdőjeleződik meg a másodlagos jelleg egyik fontos összetevője, a nagy és kormányzó pártok gyengébb szereplése, mondván, hogy a proteszt szavazatok általában a politika és pártok ellen és nem a kormányon lévő és a nagy pártok ellen születtek az új tagállamokban (Koepke-Ringe 2006).

Ezek az elemzések arra hívják fel a figyelmet, hogy újabb ellenőrzésnek vessük alá a konvencionális bölcsességeket a másodlagos jellegről. Az eddigi hat választás szisztematikus feldolgozása alapján az mindenképpen megállapítható, hogy az európai választások jellege, az euróválasztási magatartás valóban eltérő a hazaitól. A másodlagos jelző igazoltnak látszik, és az is, hogy döntően a hazai- és nem az európai politika strukturálja a politikai mezőt az európai választáson is. De fontos leszögezni azt is, hogy nem azonos mértékben, országonként és választásonként eltérően. Van ahol erősebb a másodlagos és nemzeti jelleg, van ahol és amikor gyengébb. Például az Egységes Európai Akta (SEA) elfogadása után az 1989-es választáson a pártversengés természete változott, erősödött az európai jelleg. Az 1994-es választásokat két - a választások európaizálása felé mutató - lépés tette sajátossá. Egyrészt Maastricht - ami az Unió létrehozásával felerősítette a törésvonalakat az európai integráció ügyében - , másrészt az 1993-as tanácsi határozat arról, hogy az uniós polgárok bármelyik tagállamban voksolhatnak. A választás jellegén nem történt változás ebben az esetben sem, de a kampány, a részvétel, az európai elem szerepében 1994 is speciális vonásokat mutatott fel. Pártkonföderációból ebben az időben alakultak párttá a

transznacionális alakulatok, erősebbé téve a transznacionális elemet. A kampányban is jobban megjelentek az európai témák. Luxemburgban például korábban nem tapasztalt Európa ellenes tendencia jelent meg, azzal összefüggésben, hogy a szavazati jog kiterjesztése az uniós állampolgárság alapján a sok ott tartózkodó, dolgozó külföldi miatt érzékenyen érintette az országot. Az Európa kérdés megosztóbbá vált. De kampánytémává csak azok az európai témák váltak, melyek érintették az országot. „A kutya, amelyik nem harapott” állapította meg egy tanulmány erről a választásról, vagyis az Unió és az európai polgárság létrejötte ellenére az euroválasztás továbbra is másodlagos jellegű maradt. A másodlagos jelleg 1979-ben, 1984-ben, 1999-ben, 2004-ben erősebb, mint 1989-ben és 1994-ben.

3. Az európai „second-order” választási modell jellemzői

A szakirodalom 4 tényezőt azonosít a az európai választások másodlagos jellegének igazolására. A részvétel különbsége az elsődleges választásoktól, azaz a lényegesen alacsonyabb választási részvétel. Másodsor az újonnan létrejött és a kis pártok jobb szereplése, a nemzeti parlament közelébe sem kerülő pártok bekerülése az Európai Parlamentbe. Ez a szélsőséges pártok jobb szereplését is jelenti a konszolidált nagy pártok rovására. Harmadszor a nemzeti témák, nemzeti keretek, hazai politikai attitűdök elsőbbsége az európai szempontokkal szemben. Végül szembetűnő vonás a kormányzó pártokkal szembeni proteszt szavazat leadása, az elégedetlenség figyelmeztető kinyilvánítása a kormányzó pártokkal szemben. Az első négy választáson átlagosan 5.5 százalékponttal kaptak kevesebb szavazatot a kormánypártok Európában, mint otthon. A 2004-es választáson mindössze hat tagállamban nem mutatható ki a kormánypártok elleni proteszt szavazás, mindegyikben különböző okok miatt.

Az európai választások elemzési szempontjai lényegében nem térnek el a nemzeti választásokétól. Ezek a kampány, a pártversengés természete, a politikai kontextus, a jelölési folyamat, a jelöltek összetétele, a részvétel, az eredmények, a következmények, az eredmények arányossága és a kialakult párterőviszonyok. Egy szempontot kell ehhez még hozzá tenni, a transznacionális dimenzió szerepét. Ezúttal csak három kérdésre térnek ki: a részvételre, a kampányra és a transznacionális dimenzió szerepére.

Az Európai Parlament legitimációs bázisát, alapját elsősorban a közvetlen választás adja. A hiányzó legitimáció, a „demokratikus deficit” szempontjából fontos a választáson való minél nagyobb arányú részvétel. A részvétel szerepe így más, jelentősebb, mint a hazai

választásokon. Ezért súlyos probléma, hogy 1979 óta minden választáson csökkent a részvétel. 1979-ben 63%, 1984-ben 61%, 1989-ben 59%, 1994-ben 57%, 1999-ben 50% és 2004-ben 46%. 25 év alatt tehát 17%-kal csökkent a választói aktivitás.

Az alacsony részvételnek számos oka lehet és van is. Ezek: a voksolás másodlagos jellege, tétnélkülisége, az Európai Unió választóktól való távolsága, a pártok gyengébb érdekeltsége, lanyha kampánya, az adott tagállam integrációhoz való viszonya, mennyire egységes vagy megosztott a politikai elit illetve a társdalom az európai integráció ügyében, a belpolitikai szituáció, a választásnak a nemzeti politikai folyamatokhoz való kapcsolódása, az euroválasztás választási cikluson belüli elhelyezkedése, időrendi elhelyezkedése ciklusban, a választások sűrűsége, a pártok és vezetők magatartása, viszonya az európai ügyekhez, az Európai Parlament alacsony presztízse, szerepének nem ismerete.

Az európai választási magatartást illetően egy empirikus vizsgálat az európai szavazó öt kategóriáját állította fel: az eurosavazó, a körülmények miatt az európai választástól távolmaradó, a körülmények miatt az európai és hazai választástól is távolmaradó, a saját akaratából az euroválasztástól távolmaradó és saját akaratából mindkét választástól távolmaradó.

A kampány is másként jelenik meg, mint a hazai választáson, mert más a szerepe, és fontosabb is, mint otthon. A kampánynak ugyanis sokkal erőteljesebben kell informatívnak lenni, a részvételben való érdekeltséget felismertetni, hangsúlyozni. Ez ugyanis sokkal kevésbé egyértelmű a távollévő, ismeretlen európai parlament vonatkozásában. Ezért az ismereteket, információkat kell jobban hangoztatni, kevésbé szükséges az érzelmekre, pártelkötelezettségekre apellálni, mint a hazai választási kampányokban. Ennek viszont pont az ellenkezőjét tapasztalhatjuk, színtelen, gyenge európai kampányokat. Hollandiában például az 1989-es kampányt láthatatlan kampánynak nevezik, annyira gyenge volt..

Különleges eleme az euroválasztásoknak a transznacionális dimenzió. Ez veti fel a legélesebben a már többször érintett kérdést, hogy európai voksolásról van szó hazai dimenzióval, vagy hazai választás európai dimenzióval? Erre csak azt lehet válaszolni, hogy is-is. Ugyanis választásonként és országonként eltérő módon és mértékben a két dimenzió az első pillanattól kezdve összekapcsolódik. 1989-ben például a zöldek erőteljes megjelenése megnövelte a transznacionális elemek szerepét, mivel a környezetvédelem határokat túllépő problémaként jelentkezett.

Az európai választásokon a választó nemzeti választ ad az európai kérdésekre, de nem ugyanaz a nemzeti válasz, mint nemzeti választáson. Ezért az európai elem bizonyos önálló

szerephez jut. Ennek másik oldala viszont: vannak-e az európai választásnak belpolitikai következményei és melyek azok. Ebben döntő tényező az időfaktor, hol helyezkedik el a ciklusban? Ha közeledik a következő hazai választás, tehát túl van az időpont a mézesheteken (mézeshónapokon) és a 12-36 hónap közötti (félidős) periódus első felén, a periódus második felében, és főleg ha 36 hónapnál több telt el az előző hazai választás óta (késői), a hazai politikai életre ható következményei egyre erősebbek. A mézeshetek esetében a győzteshez húzás a jellemző, tehát megismétlődik a hazai választási eredmény, bár van példa arra is, hogy a választók őszinte szavazatot adnak le, mert még messze van a következő hazai voksolás, és eltérő eredményeket hoz a választás. A félidős választásokon a legnagyobb a kormánypártok és a nagy pártok visszaesése, míg késői választásokon a legkisebb. (Ez az általános kép, de vannak kivételek, ez nem törvényszerűség, hanem tendencia). Megjegyzem például, hogy Luxemburgban mindig egy időben tartják a két választást, és mégis vannak eltérések az eredmények között, ha ezek nem is szignifikánsak. Ez a példa aláhúzza a két típusú választáson tanúsított eltérő választói viselkedést. Ahogy távolodunk az előző választástól, úgy erősödik a másodlagos jelleg, válik félidőssé a választás, és ahogy közeledünk a következőhöz, csökken ismét a másodlagos jelleg, és jön elő a választó igazi preferenciája, amely majd a hazai választáson is megmutatkozik. Az európai választás hazai választási ciklusban történő elhelyezkedése és attól való időbeli távolsága tehát döntő tényező.

4. A másodlagos jelleg és a 2004-es bővülés

A 2004-es bővítéssel 10 új ország csatlakozott az Európai Unióhoz. A kérdés az volt, hogy ez a korábban soha nem látott mértékű bővülés változtatott-e a másodlagos jellegen. Ha szemügyre vesszük a second-order jelenség felsorolt jellemzőit, valamint a kampány, a részvétel és a transznacionális elemek szerepét, azt kell megállapítanunk, hogy ezekben az országokban is másodlagos nemzeti választásoknak voltunk tanúi 2004-ben. ezeket a választásokat is a hazai politika uralta. Sőt ebben a tekintetben még fokozottabban jelentkezett a másodlagos nemzeti jelleg, mint a régi tagállamokban.

A bővítés hatása a parlamentre először a parlamenti létszám tagállamok közötti újraelosztásában jelentkezett. A régi tagállamok 570, az újak 162 helyet kaptak, majd 2007-ben Bulgária és Románia is 53 főt (35+18) küldhetett az europarlamentbe. Ez azt jelentette, hogy Németország és Luxemburg kivételével mindegyik ország kevesebb képviselőt

küldhetett a parlamentbe, mint korábban. A nagy államok 9-10-, a közepes és a kis országok 1-4 helyet veszített, a legtöbbet Spanyolország (10-et)

Ami az új tagállamok európai választási rendszereit illeti, nincs eltérés, az arányos rendszerlistás illetve STV változata van érvényben, és a többi tekintetben is a közös alapelveknek megfelelően, de egyedi mandátumelosztási, listaállítási szabályokkal, különböző választókerületi elrendezéssel találkozunk, ugyanúgy, mint a 15-ök Európájában.

A részvételt illetően óriási volt a várakozás és az optimizmus, hogy az Európához csatlakozás eufóriája segít az egész közösség gyenge választási részvételének növelésében. Ez illúzióknak bizonyult, mert az ellenkezője következett be. A tízek 44,2%-os részvételi aránya a huszonötök összesített részvételi arányát is 50% alá vitték, először a közvetlen választások történetében 1979 óta. Mind a tíz új tagállamban kisebb volt a részvétel, mint a nemzeti választásokon. Szlovákiában több mint 50%-kal kevesebben mentek el szavazni, de átlagosan is 40%-kal kisebb volt a részvétel, mint az otthoni szavazáson. Az alacsony részvétel okai hasonlóak a nyugat-európai tagállamokéhoz, megtévezve a belpolitikai konstelláció, a pártpolitika még nagyobb negatív hatásával, ami a "bizonytalankodó demokráciák" („fledging democracies”) jellegből következik.

A kampányok még inkább nemzeti és még kevésbé európaiak voltak, mint a régi tagállamokban, a transznacionális elemek még kevésbé voltak jelen, mint Nyugat-Európában. A populista jellegű nemzeti elemek megjelenése és szerepe a kampányban még erőteljesebb. A tízek az európai politikai színteret, az Európai Parlament összetételét összességében lényegesen nem változtatták meg, a zöldek teljes hiánya és az euroszkeptikus, populista csoportok jelentősebb szerepe azonban megjegyzendő.

Az ellenzéki pártok jobb szereplése ezekben az országokban is tetten érhető. Szlovákia kivételével mindenütt jobban szerepeltek az ellenzéki pártok, mint a hazai választásokon az előző alkalommal, aminek egyik oka a rendkívül alacsony részvétel, és a távolmaradás egy része is a proteszt megnyilvánulása. A kisebb pártok jobb szereplése, főleg a szélsőséges, populista pártoké, például Lengyelországban, Litvániában megfigyelhető.

Összességében az új tagállamokban lezajló választások nem a választás európai, hanem inkább annak másodlagos, nemzeti jellegét erősítették.

Az európai választás iránti nagy várakozás nem igazolódott sem az első, sem az azóta lebonyolított választásokon. A választás tényét nem lehet kétségbe vonni, és európai vonásait sem. Ugyanakkor tényleges európai választássá válásához még nagyon sok tényező szükséges. A társadalmi, politikai és tudati tényezőkön túl az intézményi oldalon is van

tennivaló. Az európai választási rendszert illetően például a képviselők egy részének közös európai listán való megválasztása (az Anastassapoulos jelentés 10%-ot javasolt), a választás tétjének növelése azzal, hogy az Európai Bizottság és az Európai Tanács leendő elnökének kiléte a választás eredménye legyen. Az igazi transznacionális pártok jelenléte, és ami ezzel összefügg, az Európai Parlament és a képviselők közelebb hozása a választókhoz, és persze annak tudatosítása, hogy a bennünket érintő döntések nagy része ma már uniós szinten születik, hatásosabb felvilágosító kampány, a közösségi, európai identitás erősítése. Ezek a választás jelleget és az európai jelleget is növelik, hogy tényleges választás és európai legyen, ne másodlagos vagy harmadlagos nemzeti választás.

Felhasznált irodalom

- Az Európai Integráció Alapszerződésai.* Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, 2001.
- Blondel, Jean–Sinott, Richard–Svensson, Palle:* People and Parliament in the European Union. Oxford, Clarendon Press, 1998.
- Brug, Wouter van der - Eijk, Cees van der (eds.):* European Elections and Domestic Politics. Lessons from the Past and Scenarios for the Future. Indiana, University of Notre Dame Press, 2006.
- Eijk, Cees van der–Franklin, Mark:* Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union. Ann Arbor, University of Michigan Press, 1996.
- Deloye Yves-Bruter, Michael:* Encyclopaedia of European Elections. Palgrave Macmillan, 2007.
- Freire, André:* Second Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal 1975-2002. Universidade de Lisboa, Institut de Clencias Sociais. WP 3-2003, October 2003. www.ics.ul.pt
- Frogner, A. P:* Identité et participation: pour une approche européenne des elections européennes. In: Grunberg, G.-Perrineau, P.- Ysmal, C. (eds.): Le vote des Quinze: Les Élections européennes du 13 juin 1999. Paris, Presses de Science Po, 2000. 75-94.
- Horváth Zoltán - Tar Gábor:* Az Európai Parlament. Budapest, 2004.
- Koepke, Jason R. – Ringe, Nils:* The Second-order Election Model in an Enlarged Europe. European Union Politics, 2006, vol. 7. 321-346.
- Laczkóné Tuka Ágnes:* A „Kis Európától” a tizenkettek közösségéig. Pécs, Studia Europea 4, 1999.
- Lijphart, Arend:* Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies 1945-1990. Oxford, Oxford University Press, 1994.
- Lodge, Juliet (ed.):* The 2004 Elections to the European Parliament. London, Palgrave Macmillan, 2005.
- Marsh, Michael:* Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections. British Journal of Political Science, 1998, vol. 28. 591-607.
- Notes of the 1994 elections to the European Parliament.* Electoral Studies, vol. 13. (December 1994) no. 4. 331-367.

- Norris, Pippa*: Nomination: Second-order Elections Revisited. *European Journal of Political Research*, 1997, vol. 31 (February 1997) nos. 1-2. 109-114.
- Political Representation in the European Union*. *European Journal of Political Research*, Special Issue. vol. 32 (December 1997) no. 2.
- Reif, Karlheinz*: Ten European Elections. Aldershot, 1985, Gower.
- Reif, Karlheinz*: Reflections: European Elections as Member State Second-order Elections Revisited. *European Journal of Political Research*, 1997, vol. 31 (February 1997) nos 1-2. 115-124.
- Reif, Karlheinz*: National Electoral Cycles and European Elections. *Electoral Studies*, 1984, vol. 3. no. 3. 244-245.
- Reif, Karlheinz-Schmitt*: Nine Second-order National Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results. *European Journal of Political Research*, 1980, vol. 8, no.1. 3-44.
- Report on a Proposal for an Electoral Procedure Incorporating Common Principles for the Election of Members of the European Parliament*.
[http: www.2.europarl.eu.int/omk/OM-Europarl?](http://www.2.europarl.eu.int/omk/OM-Europarl?)
- Smith, Julie*: Citizens' Europe: the European Elections and the Role of the European Parliament. London, Royal Institute of International Affairs, 1994.
- Smith, Julie*: How European are European Elections? In John Gaffney (ed.): *Political Parties and the European Union*. London, New York, Routledge, 1996, 275-290.
- Studlar, D.- Flickinger, R. S. – Bennett, S.*: Turnout in European Elections: Towards an European –Centred Model. *British Elections & Parties Review*, 2003, vol.13, 195-225.
- Tindemans, L.*: European Union. *Bulletin of the European Communities*, Supplement 1, No.1. Bull. EC 1-1976 Suppl. 1/76. Brussels: European Commission.
- Tóka Gábor-Báthory Ágnes*: A 2004. évi európai parlamenti választások. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja-Századvég-Corvinus Egyetem. 2006.